

66-72-87/1
14.11.2024

**ВІДГУК офіційного опонента –
заступниці директора з наукової роботи Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України, доктора юридичних наук,
професора, академіка НАПрН України, Заслуженого юриста України
ОНІЩЕНКО Наталії Миколаївни на дисертацію АНДРУСЯК Ірини
Павлівни «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-
правове дослідження», що подана на захист до спеціалізованої вченої
ради Д. 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка»
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і
правових учень**

Актуальність теми. Суспільно-політичні умови, в яких живе громадянськість, постійно змінюються. Водночас низка глобальних проблем залишається невирішеною, серед яких — домашнє насильство. Це явище є однією з найсерйозніших і найскладніших соціальних проблем сучасності, що потребує глибокої уваги та комплексного підходу. Домашнє насильство має глибокий і руйнівний вплив на психічне та фізичне здоров'я постраждалих, призводячи до формування агресивних поведінкових моделей як серед дорослих, так і серед дітей, які є свідками насильства. Це, у свою чергу, впливає на зростання загального рівня агресії в суспільстві, підсилюючи соціальну напруженість та небезпеку. Війна РФ проти України ще більше загострила цю проблему. Збройний конфлікт призвів до зростання психологічного стресу, економічної нестабільності та невизначеності, що впливає на поведінку людей і підвищує ризик агресії в сім'ї. Посттравматичний стресовий розлад, який часто розвивається у цивільних і військових, а також відчуття безвиході та розпачу можуть стати причиною спалахів домашнього насильства.

Завданням доктрини права є дослідження питань, які відповідають потребам і викликам сучасної правової реальності, зокрема таких, що пов'язані з захистом прав людини, безпекою держави, адаптацією законодавства до європейських стандартів та ефективністю правових механізмів у кризових умовах. Актуальність дисертаційного дослідження Ірини Андрусак зумовлена потребою у створенні глибокого наукового розуміння домашнього насильства, що є одночасно правовою та суспільною проблемою, з якою зіштовхується велика кількість людей в Україні та в усьому світі. Домашнє насильство має складну природу, воно проникає в усі сфери суспільного життя і вимагає адекватних механізмів виявлення та реагування. Така трансформація потребує нових підходів у національній правовій системі для більш ефективного захисту постраждалих осіб та попередження повторних випадків насильства.

Зауважимо також, що актуальність дослідження проблеми домашнього насильства для України в сучасних умовах значно зросла. На тлі соціальних і економічних труднощів, що посилюються внаслідок війни, питання домашнього насильства набуло ще більшої гостроти. Багато людей, вимушено переселившись або втративши свої звичні життєві опори, зіштовхуються з підвищеним рівнем стресу та напруження в сім'ях, що збільшує ризики проявів насильства в побуті. Постійна тривога, невизначеність і психологічне навантаження негативно впливають на сім'ї військовослужбовців, створюють високий рівень емоційної напруги, що може призводити до агресивної поведінки та конфліктів у родинному колі.

Теоретико-правове дослідження домашнього насильства важливе для кращого розуміння його причин і механізмів, а також для створення ефективних стратегій протидії, сприяє розвитку законодавчої бази, формує нові підходи до профілактики насильства та посилює відповідальність держави й суспільства за захист постраждалих.

Таким чином, робота І. П. Андрусак є значущою як для наукових досліджень, так і для практичної діяльності, оскільки глибоко аналізує проблему та пропонує ефективні рішення. Вона також доповнює теоретичний фундамент юриспруденції, що сприяє подальшому розвитку правових знань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація була виконана у відповідності до основних положень і напрямів, визначених у стратегічних документах України. Зокрема, дослідження узгоджується з положеннями Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на період 2021–2026 років, затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. Також враховано стратегічні цілі, викладені в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України до 2026 року» та Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року.

Крім того, дисертаційне дослідження базується на положеннях Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», з відповідними змінами, внесеними Законом від 12 січня 2023 року № 2859-IX, та на засадах Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, яка була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р. У дослідженні також враховано цілі, визначені у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на період 2021–2025 років, затвердженої 26 березня 2021 року.

Дисертаційна робота була виконана в рамках наукового напрямку Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» під назвою «Правові, психологічні та

інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженого Вченою радою університету 24 червня 2014 року, протокол № 5, а також у межах кафедральної теми кафедри теорії права та конституціоналізму «Європейський вектор розвитку української державності і права людини: історія та перспективи» (0119U100040).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація з питань запобігання та протидії домашньому насильству має високий рівень наукової обґрунтованості, що відображається у всебічному аналізі правових, соціальних і психологічних аспектів проблеми. Авторка дослідила питання правового регулювання домашнього насильства, розкривши його причини, форми, а також методи та засоби протидії. Широке залучення наукових джерел і нормативних актів дало змогу виявити прогалини та запропонувати вдосконалення законодавства. Системний підхід, використаний в роботі, дозволив розглянути домашнє насильство багатогранно, що сприяло розробці нових наукових положень і розширенню понятійного апарату.

Структура дисертації чітка й послідовна, що допомагає глибоко розкрити тему дослідження. Перший розділ присвячений теоретичним основам, другий — аналізу причин і форм насильства, третій — розгляду особливостей насильства серед різних соціальних груп, а четвертий — пропозиціям для вдосконалення державної політики та застосування міжнародного досвіду. Завдяки логічній послідовності, дисертація легко сприймається та дозволяє повною мірою оцінити сутність піднятих питань. Наукові висновки та рекомендації мають високу практичну цінність і можуть бути корисними для подальших досліджень та вдосконалення законодавчих підходів у сфері запобігання домашньому насильству.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації ґрунтується на широкому використанні наукових джерел, нормативно-правових актів та аналізі судової практики, що надає дослідженню належну академічну вагу. Авторка застосувала комплексний підхід, який поєднує юридичні, соціальні та психологічні аспекти, що дозволяє глибоко зрозуміти природу домашнього насильства та особливості його проявів. Дослідження базується на всебічному аналізі українських і міжнародних документів, що дозволяє врахувати міжнародний досвід і адаптувати його до потреб України.

Особливістю роботи є практичний напрямок рекомендацій, які можуть бути використані в законодавчих ініціативах і нормативній практиці для забезпечення ефективнішого захисту постраждалих та запобігання насильству. Висновки дисертації підтверджуються емпіричними даними, що включають статистику, соціологічні опитування та результати дослідження судової практики, забезпечуючи високий рівень наукової об'єктивності.

Запропоновані рекомендації спрямовані на вдосконалення механізмів захисту, підвищення ефективності профілактичних заходів та покращення доступу постраждалих до правової допомоги, що значно підвищує їхню практичну цінність для подальшого розвитку правових інструментів у боротьбі з домашнім насильством.

Джерельна база дисертаційної роботи є надзвичайно обширною і різноманітною, складаючись із близько 850 джерел, які охоплюють як нормативні акти, так і наукові дослідження. Включення робіт як вітчизняних, так і закордонних науковців, що розглядають загальнотеоретичні питання та специфіку галузевого законодавства, підкреслює глибину та всебічність підходу авторки до досліджуваної теми. Розумне використання посилань на монографії та статті дозволяє не лише підтверджувати свої твердження, а й вести конструктивний діалог з іншими дослідниками, аналізуючи їхні аргументи та вказуючи на потенційні дискусійні аспекти в їхніх висновках.

Дослідження авторки має значну цінність для теоретичної юриспруденції, оскільки воно розширює існуючі знання про домашнє насильство, систематизує понятійно-категоріальний апарат і вносить нові теоретичні підходи до його аналізу. Зокрема, робота включає порівняльний аналіз міжнародних стандартів і практик, що дозволяє формулювати рекомендації для адаптації національного законодавства до європейських норм. Завдяки глибокому аналізу існуючих правових механізмів захисту постраждалих, дисертація сприяє розвитку нових теоретичних концепцій, які можуть стати основою для подальших досліджень у сфері прав людини, соціальної справедливості та гендерної рівності. Таким чином, внесок авторки в науковий дискурс з проблеми домашнього насильства має важливе значення для розвитку теоретичної юриспруденції в Україні та за її межами

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Дисертаційна робота Ірини Андрусак характеризується комплексним підходом до вивчення проблематики запобігання та протидії домашньому насильству, що реалізується через різноманітні методологічні стратегії. Авторка використовує соціологічний підхід для аналізу взаємозв'язків у суспільстві, аксіологічний для визначення цінностей і мотивацій суб'єктів, а також культурний детермінізм для вивчення впливу культурних факторів на прояви насильства. Трирівнева система методів, яка включає діалектичний, юридичний та феноменологічний підходи, дозволяє авторці здійснити всебічний аналіз ситуації та розробити ефективні рекомендації. Таким чином, методологія дослідження підвищує його наукову новизну та практичну цінність, роблячи вагомий внесок у правову науку України.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження Ірини Андрусак підкріплена ретельним підбором та аналізом джерел. Авторка використовує широкий спектр матеріалів, включаючи національні та міжнародні статистичні дані, які забезпечують об'єктивність і реалістичність висновків.

Окрім того, вона опирається на праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що дозволяє інтегрувати різні підходи та точку зору вивчення проблеми домашнього насильства. Важливу роль у дослідженні відіграє критичний аналіз нормативно-правових актів, судової практики та рішень міжнародних судів, що дає можливість оцінити ефективність існуючих правових механізмів.

Застосування соціологічних опитувань, які охоплюють різні соціальні категорії та регіони, також підвищує достовірність отриманих результатів, адже це дозволяє вивчити явище домашнього насильства з різних точок зору. Усе це свідчить про високу наукову обґрунтованість і достовірність результатів дослідження, що робить їх актуальними для подальшого розвитку теорії і практики у цій сфері.

Вивчаючи новизну отриманих результатів у дисертаційній роботі Ірини Андрусак, варто підкреслити, що це перше комплексне дослідження в українській юридичній науці, яке зосереджується на загальнотеоретичних питаннях запобігання та протидії домашньому насильству. Авторка опирається на актуальні міжнародні норми та європейський досвід у сфері захисту прав людини, висновки підкріплені різноманітними джерелами, включаючи статистику з міжнародних та національних установ, роботи вітчизняних і закордонних науковців, а також аналіз правових актів і судової практики.

На думку опонента, мають значні елементи новизни та ціннісні підходи такі твердження авторки дисертації.

1. Дисертаційна робота Ірини Андрусак вперше пропонує комплексний понятійно-категоріальний апарат у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що є визначним внеском у юридичну науку. Розроблені авторкою дефініції нових термінів відображають актуальні аспекти цієї проблематики, дозволяючи чітко окреслити основні поняття та явища, що пов'язані з домашнім насильством. Цей підхід сприяє не лише вдосконаленню наукового апарату, але й полегшує правозастосування та розуміння законодавчих норм. Визначення такого великого комплексу термінів, дає змогу правозахисникам, дослідникам і практикам ефективніше аналізувати ситуації, розробляти адекватні стратегії запобігання та протидії, а також формувати освітні програми для суспільства, що створює міцну теоретичну базу для подальших досліджень та практичних дій у цій важливій сфері.

2. Дослідження Ірини Андрусак виокремлює ключові характеристики різних видів домашнього насильства, що становить вагомий внесок у наукову дискусію та практику правозахисту. Аналіз фізичного, сексуального, економічного та психологічного насильства не лише деталізує їхню специфіку, а й підкреслює взаємозв'язок, що є критично важливим для розуміння комплексності цього соціального явища. Вказане є важливими для розробки ефективних програм запобігання та протидії домашньому

насильству, а також для вдосконалення законодавства у цій сфері, що робить дослідження І. Андрусак значущим для юридичної науки.

3. Пропозиції та висновки відзначаються своєю сучасністю та важливістю, оскільки акцентується увагу на кібернасильстві, як новітній формі домашнього насильства, що виникла в умовах швидкої віртуалізації соціального простору. У час, коли цифрові технології стають невід'ємною частиною життя, важливою є необхідність адаптації правового регулювання до нових викликів. Виокремлення кібернасильства та його характеристик свідчить про те, що наукове дослідження може ефективно відповідати на зміни у суспільстві, забезпечуючи правозахисникам, законодавцям і правозастосовникам чіткі інструменти для боротьби з цим явищем. Така позиція авторки підкреслює важливість йти в ногу з часом, адже тільки так можливо забезпечити належний рівень захисту прав і свобод осіб у цифрову епоху. Внесок І. Андрусак у цю сферу є безумовно важливим для розвитку юриспруденції в Україні, оскільки сприяє формуванню прогресивного правового середовища, яке враховує нові реалії.

4. Внесені пропозиції щодо вдосконалення державної політики в сфері запобігання та протидії домашньому насильству відзначаються своєю позитивністю і конструктивністю. Запропоноване коригування цілей, закладених у законодавстві, підкреслює необхідність переосмислення підходів до протидії цьому соціально небезпечному явищу. Виокремлення підтримки постраждалих осіб як основної мети політики свідчить про зосередження уваги на їхніх потребах і забезпеченні безпеки, що є ключовим елементом у боротьбі з домашнім насильством. Окрім того, акцент на перевихованні кривдників відкриває нові можливості для реабілітації і запобігання рецидиву, що, у свою чергу, позитивно вплине на всю систему соціальної допомоги. Замінюючи чинну редакцію на більш чітке формулювання, пропонується досягти більшої правової визначеності та зосередити зусилля на створенні середовища, в якому кожна особа має право на життя без насильства.

5. Систематизація видів засобів реалізації правової політики у сфері домашнього насильства є вагомим внеском у загальнотеоретичну юриспруденцію, така позиція не лише дозволяє чітко окреслити різноманітність заходів, необхідних для ефективної протидії домашньому насильству, але й підкреслює їхню комплексність та багаторівневість. Визначення засобів за різними критеріями — темпоральним, сферою, територією, механізмами впливу та спрямованістю — сприяє глибшому розумінню взаємозв'язків між правовими, соціальними та економічними аспектами проблеми. Це, в свою чергу, дозволяє юристам і науковцям краще розробляти ефективні стратегії і механізми для запобігання та протидії домашньому насильству, що має значний вплив на розвиток теоретичних основ юриспруденції в цій важливій сфері.

6. Варто відзначити важливість і значення ідеологічно-правової трансформації правової політики у сфері домашнього насильства, оскільки проактивний підхід до попередження протиправної поведінки є надзвичайно актуальним. Запропоновані заходи, спрямовані на подолання гендерної нерівності, викорінення ідеології приватності домашнього насильства та боротьбу з латентністю правопорушень, свідчать про глибоке розуміння суті проблеми. Соціально активні стратегії, такі як суспільно-освітні заходи та удосконалення функціонування органів охорони здоров'я, створюють основу для формування свідомого суспільства, яке не лише реагує на насильство, але й активно запобігає йому. Інформаційно-просвітницькі кампанії, що акцентують на протиправності домашнього насильства, підвищують обізнаність громадськості та стимулюють зміни в соціальному сприйнятті цієї проблеми, що є надзвичайно важливим для досягнення ефективності в правозахисній діяльності, проактивний підхід відкриває нові можливості для формування безпечного середовища, де кожна особа може жити без страху і насильства.

7. Запропоноване оновлення понятійно-категоріального апарату у сфері домашнього насильства шляхом введення дефініції «причини домашнього насильства» є надзвичайно вагомим кроком у дослідженні цієї проблеми, адже воно дозволяє систематизувати комплекс соціокультурних, економічних та психологічних чинників, що сприяють виникненню насильства в сім'ї. Авторське групування причин на індивідуальні, соціальні та культурно-ментальні підходи демонструє глибоке розуміння багатогранності цього явища, що не лише розширює наукові горизонти, але й забезпечує можливість розробки більш ефективних стратегій запобігання та боротьби з домашнім насильством, адже враховує як особистісні, так і соціальні фактори, що є критично важливими для подолання цієї проблеми в сучасному суспільстві.

Науковий аналіз дисертаційного дослідження охоплює ряд тем, які не отримали достатнього висвітлення у вітчизняній юридичній літературі, що підкреслює значимість роботи та її внесок у розвиток української правової науки.

Повнота викладу одержаних результатів

Дисертаційна робота повністю і глибоко висвітлює досліджувану тему, не залишаючи жодних прогалин у її вивченні. Чітко видно, що зміст роботи відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Дисертація та її реферат оформлені згідно з усіма встановленими вимогами для наукових робіт цього рівня. У рефераті наукові положення, які підлягають захисту, викладені системно і зрозуміло.

Основні результати дисертації Ірини Андрусак знайшли відображення в 53 авторських наукових публікаціях. Серед них є 21 стаття в наукових фахових виданнях України, 5 статей у виданнях, які входять до наукометричних баз Scopus або Web of Science, 22 апробації результатів на

конференціях і науково-практичних заходах, а також 5 додаткових публікацій, що розкривають досягнення дослідження. Загальний обсяг публікацій складає 35,42 друкованих аркуша, з яких 33,18 аркуша належать особисто автору.

Варто зазначити, що в дисертації та публікаціях не виявлено порушень принципів академічної доброчесності, що підтверджує високу якість виконаної роботи.

Практичне значення отриманих результатів

Одержані результати дисертаційного дослідження мають значне практичне значення, оскільки вони можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству, включаючи внесення змін до основних законодавчих актів. Пропозиції щодо підвищення обізнаності правозастосовних суб'єктів у питаннях насильства та дискримінації сприятимуть покращенню рівня правосвідомості в суспільстві. Крім того, результати можуть бути корисними для розробки нових методологічних підходів у наукових дослідженнях, а також для популяризації знань про протидію домашньому насильству через освітні програми та тренінги. Використання цих результатів у навчальному процесі допоможе формувати нове покоління правників, обізнаних у питаннях гендерної рівності та захисту прав людини. Усе це підкреслює значний внесок дисертації у практичну діяльність у цій важливій сфері.

Дискусійні аспекти та критичні зауваження

Проте, як будь-яке творче, пошукове наукове дослідження робота І. Андрусак характеризується недостатньо обґрунтованими, дискусійними положеннями. Зокрема:

1. Питання, пов'язані з теорією гендерних відносин, подоланням гендерних стереотипів, запобіганням та протидією домашньому насильству тощо, беззаперечно, є важливими з огляду питань, пов'язаних з охороною та захистом прав людини. Кожний сегмент цієї доленосної проблематики, стосується не лише проголошення та декларування відповідних прав, а й їх гарантування та забезпечення. Дисертантка в декількох розділах свого дисертаційного дослідження торкається цієї теми. Втім хотілося почути її думку саме щодо класифікації (національний та міжнародний чинники) означених гарантій.

2. Вивчення впливу війни на домашнє насильство залишається недостатньо розкритим у дисертаційному дослідженні. Незважаючи на те, що війна може суттєво посилювати ризики домашнього насильства, пов'язані з соціальною напругою, економічними труднощами та психоемоційним стресом, у роботі не приділено достатньо уваги цим аспектам. Важливо

відзначити, що військові дії призводять до збільшення випадків насильства в родині, однак цей зв'язок потребує більш глибокого аналізу та розробки відповідних заходів для його подолання. Включення цього аспекту може суттєво збагатити теоретичні й практичні рекомендації щодо протидії домашньому насильству в умовах війни.

3. В запропонованих заходах, спрямованих на подолання домашнього насильства щодо чоловіків в Україні, можна виокремити дискусійні аспекти, які потребують критичного аналізу та подальшого уточнення. Зокрема потребує уточнення запропонована квота для чоловічих притулків. Хоча пропозиція щодо створення не менше 13% притулків для чоловіків є важливим кроком, проте ця квота може бути недостатньою для реального забезпечення потреб чоловіків, які зазнають домашнього насильства.

4. Запровадження інституту розкриття інформації про кривдника за запитом зацікавлених осіб може серйозно порушити права людини, зокрема право на приватність, оскільки надання доступу до особистих даних без належної правової підстави може призвести до соціальної стигматизації та дискримінації. Визначення кола зацікавлених осіб також може бути зловживаннями, адже існує ризик, що інформація буде використана не за призначенням, що поставить кривдників у небезпечну ситуацію. Крім того, відсутність чітких правових механізмів регулювання процесу розкриття інформації може призвести до корупції і зловживань з боку органів, що надають дані, а також підвищити ймовірність помилкових звинувачень. Тому важливо знайти баланс між правами жертв домашнього насильства та правами кривдників, забезпечивши законний процес доступу до інформації, щоб уникнути негативних наслідків.

5. Не цілком обґрунтованою видається пропозиція встановлення можливості для кривдника відвідувати житло, до якого йому заборонено входити, навіть під наглядом поліції. Видається, що це може бути небезпечним рішенням, яке порушує права постраждалої особи та створює ризик повторного насильства. Адже присутність кривдника, навіть у супроводі правоохоронців, може викликати стрес і страх у постраждалої сторони, також існує ймовірність, що поліцейські можуть не завжди забезпечити достатній рівень контролю, що може призвести до непередбачуваних ситуацій. Такі заходи можуть також створити у кривдника відчуття легітимності його поведінки, що може зменшити ефективність заходів протидії домашньому насильству. Таким чином, важливо шукати альтернативні рішення, які гарантуватимуть безпеку постраждалої особи і не ставити її під загрозу.

Загальні висновки

Результати дослідження, що викладені в дисертації, фокусуються на важливій науково-прикладній проблемі, яка є суттєвою для сучасної юридичної науки. Авторка пропонує нові ідеї, що раніше не обговорювалися.

Результати її оригінальних наукових досліджень володіють значною науковою цінністю та можуть суттєво вплинути на подальший розвиток теоретичних концепцій у галузі теорії держави і права.

Дисертація Ірини Павлівни Андрусяк «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження», представлена для отримання наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, є завершеним науковим дослідженням, яке має важливе значення для теорії держави і права. Дисертація вирізняється актуальністю, науковим рівнем, новизною та практичною значимістю, відповідає критеріям, встановленим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р. Авторка – Ірина Павлівна Андрусяк – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

заступниця директора

з наукової роботи Інституту держави

і права імені В.М. Корецького НАН України,

доктор юридичних наук, професор,

академік НАПрН України,

Заслужений юрист України

Наталія ОНІЩЕНКО

